

УДК 316.346.2:811.111

Дорда С.В.

Українська академія банківської справи

МАСКУЛИННІСТЬ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСОБИСТОСТІ

Вивчення гендерних аспектів мови передбачає визначення й опис поняття «стать», а також його лінгвістичне відображення на різних рівнях мови. Маскулинність розглядається як складова концептуальної системи особистості. При вивченні маскулинності необхідно розглядати її множинність, історичність і ситуативність.

Виникнення й інтенсивний розвиток гендерних досліджень не є випадковим процесом, адже вони становлять одну із складових нової концепції гуманітарної науки. Невід'ємною рисою гендерних досліджень є їх зв'язок з багатьма дисциплінами, зокрема з лінгвістичним аналізом. Вивчення гендерних аспектів мови передбачає визначення й опис поняття «стать», а також його лінгвістичне відображення на різних рівнях мови; тобто важливо встановити місце гендерного концепту в «ціннісній картині світу» [3,4]; з'ясувати їх відображення в мові стереотипів, пов'язаних зі статтю. Усе це обумовлює **актуальність** теоретичного осмислення лінгвістичної репрезентації поняття „стать”. **Метою** статті є дослідження маскулинності як складової концептуальної системи особистості.

Докорінні зміни в підході до гендерних досліджень відбулися в 60-х-70-х роках ХХ століття, які були викликані розвитком соціолінгвістики, формуванням постмодерністської теорії пізнання, підйомом феміністського руху. Було сформовано декілька лінгвістичних напрямків, які відрізняються методами дослідження й характером досліджуваного матеріалу, однак мають багато спільного, і їхнє розмежування досить умовне. Виокремлюють такі напрямки:

1. Соціолінгвістичні гендерні дослідження.
2. Феміністська лінгвістика.

3. Власне гендерні дослідження, що вивчають обидві статі.
4. Психолінгвістичне вивчення статі.
5. Кроскультурні дослідження.
6. Дослідження маскулінності (новий напрямок, що виник на початку 90-х років).

Поняття «гендер» містить сформовані в даному соціумі уявлення про систему ролей, відносин і стереотипів поведінки між чоловіками й жінками. Ці уявлення визначаються не біологічними факторами, а соціальним, політичним й економічним контекстами. Якщо стать дається людині природою, то гендер - це суспільно побудоване поняття, його можна розглядати як результат трансформації біологічних категорій жіночої й чоловічої статі в соціальні категорії жінок і чоловіків. Таким чином, гендерний аспект дослідження передбачає врахування складних взаємин, які пов'язані з анатомо-біологічними особливостями жінок і чоловіків і тією соціально-культурною надбудовою, у якій протікає їхня життєдіяльність.

Оскільки гендер є компонентом як колективної, так й індивідуальної свідомості, його необхідно вивчати як когнітивний феномен, що виявляється як у стереотипах, що фіксуються мовою, так і в мовній поведінці індивідів, які усвідомлюють себе, з одного боку, особами певної статі, а з іншого, - відчувають певний тиск аксіологічно забарвлених структур мови, що відбивають колективне бачення гендера [4, 30]. У словнику когнітивних термінів подано таке визначення: поняття концепт відповідає уявленню про ті змісти, якими оперує людина в процесах мислення і які відбивають зміст досвіду й знання, зміст результатів усієї людської діяльності й процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання [5, 90]. Зазначається також можливість різних інтерпретацій терміна. Пропонується розглядати концепти як співвідносні зі значенням слова поняття. Значенням слова стає концепт, «позначений знаком» [5, 92]. Ю.С. Степанов пропонує структурну модель концепту: 1. Основна, актуальна ознака; 2. Додаткові, «пасивні» ознаки, що є історичними; 3. Внутрішня форма, відбита в зовнішній словесній формі [7, 44].

На думку Степанова, концепт існує й усвідомлюється різною мірою представниками даної культури. Основна ознака концепту актуальна для всіх носіїв мови й культури. Його додаткові ознаки усвідомлюються лише представниками деяких соціальних груп.

У лінгвістиці, коли йдеться про гендерні аспекти комунікації, звичайно використовуються терміни «**маскулинність**» і «**фемінність**» [11, 26]. Відповідно до словника гендерних термінів **маскулинність** – це комплекс атитюдів, характеристик поведінки, можливостей та очікувань, що детермінують соціальну практику тієї або іншої групи, об'єднаної за ознакою статі. Тобто, маскулинність - це те, що додано до анатомії для отримання чоловічої *гендерної ролі*. **Гендерні ролі** - один з видів соціальних ролей, набір передбачуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок.

При вивченні маскулинності необхідно розглядати її множинність, історичність і ситуативність.

Множинність репрезентується наявністю в кожному суспільстві декількох моделей маскулинності - від домінантних до маргіналізованих. Домінантна модель маскулинності відображає уявлення про чоловічу гендерну роль, яка визнається переважною частиною суспільства, об'єднаного за расовими, соціальними й культурними ознаками. Ця форма маскулинності вважається найбільш правильною й бажаною (наприклад, маскулинність відомих атлетів, політиків або акторів), при цьому вона також є найбільш жорстко структурованою моделлю. Однак це не означає, що більшість чоловіків, які проживають у даному суспільстві й підтримують ідеологічну основу домінуючої форми маскулинності, відповідають характеристикам, передбачених даною моделлю. Ця модель подається, перш за все, як зразок, ідеал. Незважаючи на очевидний статус "ідеалу", яким ця модель маскулинності визнається в патріархатному суспільстві, її ще називають нормативною, заохочуючи цим прагнення відповідати їй.

Англійська мова передбачає чотири стереотипних ідеали, завдяки яким відбувається (чи повинна відбуватися) соціалізація чоловіка [10, 37]:

- 1) "Sturdy Oak" (міцний дуб) – апелює до чоловічого стоїцизму та навчання маленького хлопчика тамувати в собі біль і бути стриманим;
- 2) "Give 'em Hell" (покажи їм, де раки зимують) – створює несправжню «самотність» із відваги, бравати, любові до насилля;
- 3) "Big Wheel" (крутий хлопець) – підкреслює потребу досягти високого статусу та влади, впливу за будь-яку ціну;
- 4) "No Sissy Stuff (без сліз) – найбільш травматичний для дитини стереотип, на думку С. Поллака, – осудити вияв хлопчиком будь-яких сильних чи теплих почуттів, прихильності, залежності та усього, що вважається „жіночим” і, тому неприйнятним.

Наведені вище стереотипи певним чином можуть мати універсальний характер. Однак домінуюча маскулинність, з одного боку, змінюється від культури до культури, з іншого – маскулинність є динамічним, історично мінливим концептом.

Історичність маскулинності виявляється в змінах, що вносяться до її структури в ході історичних процесів. Під впливом культурних і економічних факторів і технологічного розвитку суспільства змінюються соціальні практики чоловіків і жінок, що спричиняє зміни традиційних гендерних ролей.

Ситуативність маскулинності виявляється через соціокультурну залежність інтенсифікаційних та інфляційних змін деяких характеристик. Так, наприклад, під час війн, спортивних змагань і конфліктних ситуацій існуючі моделі маскулинності інтенсифікуються, і на перший план виходять такі характеристики, як **агресивність** і **змагальність**. У відносно спокійний час відбуваються інфляційні процеси, у результаті яких цінність даних характеристик істотно знижується, і мілітаризована концепція маскулинності згладжується.

Маскулинність здебільшого обумовлена культурною традицією, що дозволяє розглядати її як культурний концепт. Ці поняття співіснують у тісному взаємозв'язку. До них можна застосувати положення, які розвинуті в роботах Дж. Лакоффа. Лакофф установив, що в мові відображається

категоріальне мислення людини. Він вважає, що наша концептуальна система залежить від нашого фізичного і культурного досвіду і безпосередньо пов'язана з ним [6, 48].

Маскулинність - важливий атрибут суспільної свідомості. Гендер бівалентний – він володіє як політико-економічним, так і культурним виміром. З одного боку, гендер структурує основний розподіл між високооплачуваними «чоловічими» професіями й низькооплачуваними «жіночими» професіями. З іншого боку, гендер має культурний вимір. Особливістю гендерної несправедливості в цьому вимірі є андроцентризм - владна система норм, у межах якої пріоритетними є риси маскулинності, навколишній світ розглядається з погляду чоловічого досвіду й погляду.

Уся свідомість сучасної людини, незалежно від її статі, наскрізь просякнута ідеями й цінностями чоловічої ідеології з її пріоритетом чоловічого першоджерела, логіки, раціональності й об'єктністю жінки [4, 27]. Симона де Бовуар [1], а згодом за нею М.Фуко [9] засвідчили, що соціальне домінує над біологічним навіть у такій сфері, як відносини статей.

Мова, як елемент культури, несе в собі андроцентризм, і це не завжди усвідомлюється носіями мови. М.Віттіг пише що «навіть абстрактні філософські категорії впливають на дійсність як соціальні. Мова звалює шари дійсності на тіло суспільства, штампує його й формуючи» [2, 86].

З погляду феміністської лінгвістики мова фіксує картину світу із чоловічої точки зору. Вона не тільки антропоцентрична, але й андроцентрична (орієнтована на чоловіка): мова створює картину світу, засновану на чоловічій точці зору, а жіноче з'являється в ролі об'єкта. Виокремлюють такі ознаки андроцентризму [4, 40-41]:

- У багатьох європейських мовах ототожнюються поняття «людина» і «чоловік», вони позначаються одним словом: man - в англійській, Mann - у німецькій мові. Слово der Mensch чоловічого роду, але іронічно може вживатися відносно жінок з артиклем середнього роду - das Mensch.
- Як правило, іменники жіночого роду є похідними від чоловічих.

- Іменники чоловічого роду можуть вживатися для позначення осіб будь-якої статі. Діє механізм «включеності» у граматичний чоловічий рід. Мова надає перевагу чоловічим формам на позначення осіб будь-якої статі або груп осіб різної статі. Так, якщо йдеться про студента й студентку, достатньо сказати «студенти».

- Фемінність і маскуліність різко розмежовуються (як полюси) і протиставляються один одному в якісному (позитивна й негативна оцінка) і в кількісному (домінування чоловічого як загальнолюдського) відношенні, що спричиняє утворення гендерних асиметрій. Ці асиметрії отримали назву мовного сексизму. Патріархальні стереотипи, зафіксовані в мові, нав'язують його носіям певну картину світу, у якій жінкам відводиться другорядна роль, і приписуються негативні риси. Дослідження мови й сексистських асиметрій у ній ґрунтуються на гіпотезі Сепіра-Уорфа: мова не тільки продукт суспільства, але й засіб формування його мислення й ментальності.

Таким чином, можна сказати, що в мові все, що стосується чоловічого роду, має властивість універсальності, а жіночого - має властивість частковості. При цьому треба розуміти, що «чоловіки не народжуються зі здатністю до універсалізму, і що жінки не відзначені з народження властивістю часткового ... це створюється штучно» [8, 88-89].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовуар С. де. Второй пол. Т. 1 и 2. – М.: СПб, 1997. – 500 с.
2. Виттиг М. Прямое мышление и другие эссе. М.: Идея Пресс, 2002. – 286 с.
3. Карасик. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград – Архангельск, 1996. – С. 3-15.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 1999. – 180 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов (КСКТ)/ Под ред. Е.С.Кубряковой. – М., 1996. – 420 с.
6. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. М.: Прогресс, 1988. – С. 12-51.

7. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования. – М., 1997. – 240 с.
8. Фрейзер Н. От перераспределения к признанию? Дилеммы справедливости в «пост-социалистическую» эпоху // Гендерные исследования. 2000. №5. С. 88-89.
9. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. – М., 1996. – 260 с.
10. Pollack W.S. Deconstructing Dis-identification: Returning Psychoanalytic Concepts of Male Development //Psychoanalysis and Psychotherapy, 1995. – P. 10-40.
11. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. – N.Y., 1990. – 330 p.

С.В. Дорда. Маскулинность как составляющая концептуальной системы личности.

РЕЗЮМЕ

Изучение гендерных аспектов языка предполагает определение и описание понятия «пол», а также его лингвистическое отображение на разных уровнях языка. Маскулинность рассматривается как составляющая концептуальной системы личности. При изучении маскулинности необходимо учитывать ее множественность, историчность и ситуативность.

S.V. Dorda. Masculinity as a Part of Concept System of Personality.

SUMMARY

Gender studies presuppose the definition and description of the concept “gender” and its linguistic representation on the all language levels. Masculinity is considered as the part of the personality’s concept system. Studying masculinity we should take into account its plurality, historicity and situational content.